

Sprog i Norden

Titel: Språkpolitiska initiativ och utspel i Norden
Forfatter: Birgitta Lindgren
Kilde: Sprog i Norden, 2005, s. 23-48
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognavnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved teggenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i teggenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkpolitiska initiativ och utspel i Norden

Birgitta Lindgren

Under de sista åren har plötsligt *språkpolitik* blivit ett viktigt begrepp runt om i Norden. I Danmark, Finland, Norge och Sverige har lagts fram språkpolitiska handlingsprogram och på Färöarna och Island finns planer på att göra det samma. I Sverige och Danmark kan man säga att det är först nu man allmänt har blivit medveten om fenomenet och börjat intressera sig för att diskutera hur språkpolitik skall utformas.¹ I Finland och Norge liksom på Island, Färöarna och Grönland har man av naturliga skäl alltid varit medveten om att språk är ett politiskt område. Också i Baltikum har medvetenheten om språkets politiska betydelse varit stor, och efter självständigheten har olika språkpolitiska beslut tagits. I Estland har man nyligen lagt fram ett språkpolitiskt handlingsprogram.

¹ Första belägget för ordet *språkpolitik* i svenskan är från 1898 enligt Svenska Akademiens ordbok. Men det kommer inte med i Svenska Akademiens ordlista förrän 1974. Det är inte eget uppslagsord i Nationalencyklopedin (1996), Nationalencyklopedins ordbok (1995–1996) eller Bonniers ordbok (2002), i motsats till exempelvis *språksociologi* och *språkvård*. Och i *Sprog på spil* sägs i förordet: ”Sprogpolitik var for få år siden et sjældent ord i dansk.” Det är enligt Henrik Galberg Jacobsen belagt 1923 i Dansk Ordbogs supplementsamlinger, och 1941 utkommer ”Nordisk språkpolitik” av Sven Clausen. Men ordet saknas i Retskrivningsordbogen (2001) och Nudansk ordbog (1999). Däremot finns det med i Den Store Danske Encyklopedi (2000).

I denna översikt behandlas framför allt dessa handlingsplaner.

Danmark – Sprog på spil

År 2000 arrangerade den danska kulturministern en konferens i syfte att utröna om det behövs en ny språkpolitik. Det medförde att regeringen påbörjade en utredning om domämförluster, men den blev inte avrapporterad innan det blev regeringsskifte. I mars 2003 lade Dansk Sprognævn fram ett utkast till en dansk sprogpolitik inför en debatt i Folketinget (Pressemeddelelse 2003).

Därefter fick en liten grupp under ledning av Jørn Lund, ledamot av Dansk Sprognævn, i uppdrag av Kulturministeriet att skriva en mindre utredning, som publicerades i september 2003 under titeln *Sprog på spil. Et udspil til en dansk sprogpolitik*. Kulturministeriet 2003. 70 sidor.

I inledningen till *Sprog på spil* sägs att den korta utredningstiden om tre månader inte medgett någon egentlig utredning utan att man i stället velat bidra till den språkpolitiska debatten. Det sägs vidare att man ansluter sig till huvudlinjerna i den svenska utredningen *Mål i mun*. Olika områden, såsom t.ex. utbildning, förvärvslivet och medier, går igenom. Det konstateras att engelskan tar över helt eller delvis på olika områden och att danska som andraspråk har blivit en viktig faktor i och med ökad invandring. Det läggs fram ett 60-tal olika förslag, bl.a. följande:

- at der i pædagog- og læreruddannelserne lægges stor vægt på de studerendes kendskab til børns sprog-udvikling
- at dansklærere inddrager lærere fra andre fag i regelmæssige drøftelser af hver elevs sproglige udviklingsforløb og af sprogkulturen i klassen/gruppen
- [at] der skal gives tilbud om professionell oversættelse af videnskabelige arbejder fra dansk til engelsk eller et andet stort fremmedsprog

- at doktorafhandlinger [...] skrevet på et fremmedsprog skal ledsages af en mere udførlig sammenfatning på dansk end den, der stilles krav om i dag
- at støtten til dansksprogede fagtidsskrifter udbygges
- at dansk sikres en placering i de videregående uddannelser som hovedsproget i undervisningen
- at der igangsættes et terminologisk udredningsarbejde, der kan give overblik over forholdet mellem dansk-sproget og fremmedsproget terminologi inden for centrale fagområder
- at bestræbelserne på forståelig, klar og korrekt sprogbrug i det offentlige intensiveres
- at man overvejer, at information, som er af afgørende betydning for arbejdstageren og dennes forhold, især vedrørende ansættelse, gives på dansk
- at danske forskere, både dataloger og lingvister, arbejder med udviklingen af systemer til informationssøgning, tekst-resumering og videnhåndtering af dansksproget tekstmateriale.
- at der udarbejdes ajourførte ordbøger mellem de nordiske sprog.

Uppföljning av Sprog på spil

Som en reaktion på *Sprog på spil* publicerede Kulturministeriet i januari 2004 *Sprogpolitisk redegørelse*. I den går man igenom initiativ som redan är igång och ger förslag till nya initiativ. Nedan ges ett urval hämtade från detta dokument kompletterat med upplysningar från Jørn Lund (märkta JL):

- Socialministeren vil ... fremsætte et lovforslag om læreplaner i dagtilbuddene.
- Undervisningsministeriet [vil] foretage en revidering af ministeriets vejledning om sprogstimulering af tosprogede småbørn.
- I ... det almene gymnasium indføres forløbet Almen Sprogforståelse, der skal styrke elevernes teoretiske

sprogforståelse, samspillet mellem sprogene og studiekompetencen.

- I ... det almene gymnasium styrkes det sproglige arbejde markant og 1/3 af spørgsmålen ved muntlig eksamen har sprogligt tyngdepunkt. Der fordres kundskab til sproghistorie, nordiske nabosprog, grammatik, sprogrigtighed m.v. (JL)
- Videnskabsministeren har nedsat en tænketank, der skal komme med forslag til nye måder at formidle forskning til borgerne på. Tænketankens arbejde afsluttes maj 2004.
- Rektorkollegiet vil i foråret 2004 fremlægge et samlet udkast til sprogpolitik på universiteterne i lyset af den stigende internationalisering. Som opfølgning herpå afholder Rektorkollegiet en konference om internationalisering, hvor også sprogpolitik vil blive diskuteret.
- Regeringen [lægger op] til at der udarbejdes effektmålinger af det offentliges kommunikation, så det sikres, at budskaberne rent faktisk når ud til målgruppen.
- Kulturministeriet har [...] i samarbejde med Biblioteksstyrelsen og Kunstrådet igangsat en kampagne om børn og bøger, hvor læselyst og læseglæde er de centrale temaer. Der er blevet afsat 5 mio. kr. i 2003 til kampagnen.
- Kulturministeriet har indgået public service-kontrakter med DR og TV 2/DANMARK. Det fremgår af kontrakterne, at der i udsendelsesvirksomheden skal lægges vægt på dansk sprog og dansk kultur. Det fremgår videre af begge kontrakter – samt af kontrakterne med de otte regionale TV 2-virksomheder – at DR og TV 2/DANMARK gennem en aktiv sprogpolitik skal medvirke til at bevare og udvikle det danske sprog, så lyttere og seere møder og oplever et korrekt og forståeligt dansk. Dette gælder såvel nyhedsudsendelser som øvrig udsendelsesvirksomhed. DR har gennemført særlig indsats i form af udsendelse af interne sprogbreve og udøvet sproglig efterkritik i DR Nyheder. I december 2003 har DR udsendt de to første bøger i en serie, der skal løfte sprogarbejdet mest muligt.

- I november 2003 er det første bind af Den Danske Ordbogs i alt seks bind udkommet. Finansieringen af værket er bekostet af Kulturministeriet og Carlsbergfondet.
- Kulturministeriet har bevilget 1 million kr hvert år til 2009 til støtte af en stor dansk ord- og tekstbase i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Carlsbergfondet yder et tilsvarende beløb. (JL)
- Man søger i samarbejde med Danske Dagblades Forening at udvikle en daglig netavis for læsesvage. (JL)
- Litteraturstøtten er øget med 10 millioner kr om året 2004–2007. Der er bevilget 250 000 kr til køb af digitale rettigheder til nyere dansk litteratur. (JL)
- Dansk Sprognævn vil desuden arbejde for afskaffelse af et større antal dobbeltformer inden for stavningen, således at der i fremtiden skabes en større enkelhed i retskrivningen.

I november 2004 beslutade så regeringen att tilldela Dansk Sprognævn och Det Danske Sprog- og Litteraturselskab en extraordinär bevilning om 12 miljoner att fördelas på fyra år. Medlen skall bl.a. ”bidrage til en styrkelse af den sproglige informationsindsats overfor borgerne og offentligheden samt styrke indsatsen for digitalisering af tekster til brug for sprogforskning mv.”

Finland

Forskningscentralens språkpolitiska program

I februari 1998 antogs *Språkpolitiskt program* av Forskningscentralen för de inhemska språken. Programmet fastslår vad språkpolitik innebär inom olika områden men innehåller ingen särskild del med förslag till konkreta åtgärder. Inledningsvis säger man: ”Forskningscentralen kan inte själv verka inom alla de uppgiftsområden som berörs i programmet, men den kan lägga fram sina synpunkter och önskemål för en vidare krets av språkbrukare, i synnerhet sådana grupper som påverkar språkets utveckling.” Vidare poängteras det positiva

med Finlands flerspråkighet och det sägs också: ”I internationellt perspektiv har Finlands officiella tvåspråkighet och utvecklingen av de små minoritetsspråkens ställning ett stort värde för vårt lands anseende.” Följande områden går igenom:

- Individ och språket
- Språk och identitet
- Språkvårdens uppgifter och möjligheter
- Fungerande kommunikation
- Språkvårdens objekt
- Skolan och språket
- Forskningens och vetenskapens språk
- Massmediernas språk
- Myndigheternas språk
- Språket i EU
- Språket i affärlivet

Om språkvårdens uppgifter sägs bl.a. ”En av språkvårdens viktigaste samhällsliga uppgifter är därför att främja den språkliga och därmed också den samhällsliga demokratin.” Bland problem som lyfts fram är att det faktiska läsandet enligt en undersökning har minskat och det sägs bl.a. ”Målet bör [...] vara att läskunnigheten inte bara är rent mekanisk utan att den innebär en djupare förmåga att förstå läst text och därmed bli delaktig av äkta språklig kommunikation.” Vidare konstateras att ”modersmålets ställning [är] svag i de finländska skolorna. Antalet lektioner i modersmål och litteratur är mindre hos oss än i de flesta andra länder i Europa. [...] Särskilt förödande är modersmålets svaga ställning för samiskan och för svenskan inom finskdominerade områden.”

Om påverkan från andra språk sägs: ”Det finns en risk för att [...] våra språk utsätts för negativt inflytande framför allt från engelskan. Svenskan i Finland är utsatt för en påverkan från finskan som på sikt kan leda till att finlandssvenskan mer och mer fjärras från rikssvenskan. Det finska inflytandet ökar i takt med ökande tvåspråkighet om inte den språkliga medvetenheten

höjs i hemmen och skolorna.” Det talas också om negativa erfarenheter om undervisning på engelska i skolan och påpekas att det är viktigt att forskning och högre utbildning bedrivs på modersmålen. ”Internationaliseringen får inte användas som argument för att inskränka användningen av modersmålet inom vetenskap och forskning.”

Som positivt konstateras att en stor del av massmedierna har redan visat att de känner sitt ansvar som språkliga påverkare och samverkar på olika sätt med Forskningscentralen. Om sitt uppdrag att vara sakkunnig instans vid utvecklingen av myndighetsspråket säger man: ”För att kunna fylla sin uppgift har Forskningscentralen fått en finsk och en svensk tjänst som forskare i myndighetsspråk och en finsk språkvårdartjänst som är öronmärkt för myndigheternas språk. Sedan beslutet kom till har språkvårdarna hållit hundratals kurser på olika myndigheter och offentliga inrättningar där man framför allt har tagit upp klarspråksfrågor.” Dessutom finns inom Forskningscentralen ”en språkvårdare med särskild uppgift att utveckla vården av de finska texterna i EU genom att samarbeta med översättarna och ge beslutsfattarna information om språkbruket och språkpolitiken.”

Nytt språkpolitiskt program

Forskningscentralen planerar f.n. på att utarbeta ett nytt språkpolitiskt program, nu inriktat på myndighets- och forskningsspråk.

Revidering av språklagen

År 2003 antogs en revidering av språklagen, som är en del av grundlagen. Revideringen innebär ingen ändring av finskans och svenskans grundlagsenliga status som Finlands nationalspråk. Lagen trädde i kraft den 1 januari 2004.

Handlingsprogram för svenskan i Finland

Svenska språknämnden i Finland lade 2003 fram *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för*

svenskan i Finland författad av Marika Tandefelt, ordförande för Svenska språknämnden i Finland.

Syftet med handlingsprogrammet är att stärka och bevara svenskan i Finland som modersmål. Fokus ligger, enligt språknämnden, på den språkliga kvaliteten snarare än på de språkliga rättigheterna.

Svenska språknämnden uppger fyra ledstjärnor för sitt arbete:

- Svenskan i Finland är – och måste förbli – ett komplett och samhällsbärande språk.
- Svenskan i Finland är en del av det svenska riksspråket.
- Det bästa sättet att vårda språket är att använda det.
- Att arbeta för ett språk betyder inte att arbeta mot ett annat

Följande tio centrala språkstärkande åtgärder lyfts fram:

1. Blivande föräldrar behöver information om barns språkutveckling och betydelsen av språkfostran oavsett om hemmet är en- eller tvåspråkigt. Sådan information måste kontinuerligt utarbetas och spridas.
2. Varje region behöver en språkkonsult som kan stödja lärare och beslutsfattare i frågor som berör skolspråket.
3. Frågan om vilken färdighet i skolspråket som skall krävas av den som önskar börja i den svenska skolan måste diskuteras både nationellt och lokalt.
4. Produktionen och språkgranskningen av läromedel för den finlandssvenska skolan måste fortsättningsvis garanteras.
5. Varje universitet och högskola behöver en genomtänkt språkstrategi för rekrytering och antagning av studerande, examensstudier, forskning och förvaltning.
6. Varje kommun skall utarbeta en heltäckande språkstrategi. En modell för ett sådant strategiarbete skall tillhandahållas centralt.

7. Språkvården för de finlandssvenska medierna bör intensifieras och permanentas. Språkvårdsarbetet på Hufvudstadsbladet och Radion bör fortsätta. En tjänst som heltidsanställd språkvårdare med ansvar för övriga finlandssvenska medier måste inrättas.
8. Vi måste satsa på språkteknologi både i syfte att skapa hjälpmedel för språkbrukaren och för att bidra till forskning i språket. Textkontrollprogrammet Svefix måste utvecklas vidare.
9. En finlandssvensk text- och talkorpus, som både täcker dagens språkbruk och ger information om äldre skeden i språkets historia, måste utvecklas.
10. Behovet av professionella språkexperter på svenska är stort. Rekryteringen till modersmålsstudier i svenska och fortbildning i svenska språket för personer med andra studier bakom sig är därför a och o.

Uppföljning av Tänk om

Svenska språknämnden (i Finland), Justitieministeriet och Svenska Finlands folkting anordnade den 19 oktober 2004 ett idémöte kring svenskan i Finland i Åbo, med utgångspunkt dels i språklagen, dels i förslaget till handlingsprogrammet *Tänk om*.

Färöarna

Ett förslag har nyligen lagts fram på lagtinget om att utarbeta en språkpolitisk handlingsplan och regeringen överväger för närvarande hur arbetet bäst skall bedrivas.

Island

Alltinget beslöt i maj 2004 att föreslå att regeringen måtte utarbeta en språkpolitisk handlingsplan. I skrivande stund (december 2004) har regeringen ännu inte tagit något initiativ.

Norge

Plan for styrking av norsk språk

Norsk språkråd lade 1998 på oppdrag av regeringen fram ett "fremtidsnotat" om norska språket, och 2000 lade man fram *Plan for styrking av norsk språk, perioden 2001–2003*. Denna plan handlar om det tilltagande bruket av engelska på många områden och hur Norsk språkråd rent konkret skall arbeta med detta problem. Det sägs bl.a.: "Innflytelsen fra den engelskspråklige verden berører svært mange sektorer i samfunnet. Norsk språkråd har i perioden 2001–2003 valgt å prioritere språkstyrkingstiltak for tre målgrupper: *allmennheten, barn og ungdom og næringslivet*. [...] Arbeidet vil dels være vern, dels styrking av norsk språk. Vernetiltak er først og fremst administrative tiltak, reguleringstiltak og lovgivning. De skal gjøre det vanskeligere å nedprioritere eller å velge bort norsk i situasjoner hvor det er eller blir vanlig eller lettvint. Styrkingstiltak bør særlig ta sikte på å bevisstgjøre målgruppene om domenetap og verdien av å opprettholde norsk som et fullgodt språk på alle områder. [...] *Stimuleringspolitikk* er viktig. Stimulering kan være økonomisk eller av annen art. Språkrådet bør vurdere å sette av midler på budsjettet sjøl og dessuten søke bidrag fra framtidige samarbeidspartnere. Det bør dessuten arbeides mye med å finne de rette formene for ikke-økonomisk stimulering. Hånd i hånd med stimulering må utbygging av gode tilbud over et bredt spekter gå. Her vil IKT-avdelingens arbeid stå helt sentralt. *Holdningskampanjer* må være målrettede og kombineres med stimulering og tilbud. Språkrådet bør dessuten vurdere muligheten for *lovgivningstiltak*."

Handlingsplan for norsk språk og informasjons- og kommunikasjonsteknologi

År 2001 lade Norsk språkråd på oppdrag av Kulturdepartementet fram *Handlingsplan for norsk språk og informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT)*.

Føljande mål oppstalls i handlingsplanen:

1. I Norge skal IKT-produkt og -tjenester ha norskspråklig brukergrensesnitt som bygger på kunnskap om norsk tale og de to målformene.
2. Alle med norsk som morsmål skal stilles likt i tilgang til og valg av norskspråklige IKT-produkt og -tjenester og skal gis like muligheter til å skaffe seg kompetanse i bruken av dem.
3. Mengden norskspråklig programvare må økes, særlig programvare på nynorsk
4. Opplæringslovens bestemmelser om språklige parallell-utgaver må oppfylles i praksis for elektroniske læremiddel.
5. Språkteknologisk forskning og utvikling i Norge skal skje på norskspråklig grunn (bokmål, nynorsk og dialektene) og må tilføres tilstrekkelige økonomiske midler.
6. En standardisert norsk IKT-terminologi må utvikles og stilles til rådighet.
7. Norge skal delta aktivt i det nordiske og øvrige europeiske samarbeidet innenfor språkteknologi.
8. Norge skal bidra til å styrke erfaringsutvekslingen mellom språkorganisasjonene i Norden og ellers i Europa om informasjons- og kommunikasjonsteknologiens innvirkning på nasjonalspråkene og om mottiltak for å holde språkene i hevd også på dette området.

Och føljande åtgärder:

1. Etablere en norsk språkbank.
2. Innføre et regelverk, med forankring i lov eller forskrift, for offentlige innkjøp av vanlig programvare (operativsystem medregnet) slik at det sikres språklige parallell-utgaver.

3. Gi økonomisk støtte til utvikling og bruk av verktøy for oversetting av programvare, også mellom bokmål og nynorsk.
4. Gi økonomiske støtte til utvikling av elektroniske læremiddel på norsk (bokmål og nynorsk) og til bruk av norske språkteknologiprodukt i brukergrensesnittet deres.
5. Sørge for et fullverdig utdanningstilbud i språkteknologi.
6. Opprette et norsk forskningsprogram i språkteknologi.
7. Utrede behovet for en sektorovergripende enhet som kan koordinere nasjonale tiltak innenfor språk og IKT.
8. Samle, standardisere, utvikle og gjøre tilgjengelig norsk IKT-terminologi.
9. Initiere, støtte og delta aktivt i tiltak knyttet til språk og IKT (på nasjonalt, nordisk og øvrig europeisk plan).

Uppfølging av Handlingsplan for norsk språk og informasjons- og kommunikasjonsteknologi

I Stortingsmelding 48 (2002–2003) sägs bl.a. etableringen av en språkbank av kostnadsskäl måste ske ”i eit noko lengre tids-perspektiv” än de tidigare föreslagna fem åren.

Stortinget beslutade 2003enlighet med förslag som bl.a. kom från Norsk språkråd att språkrådet skall läggas ned och att det i dess ställe skall inrättas ett nytt ”kompetenseorgan” för det norska språket. Om detta nya organ sägs: ”Det er lagt til grunn at den nye institusjonen som skal koma i staden for Norsk språkråd, må spela ei sentral rolle i arbeidet med å utforma og gjennomføra ein framtidig språkpolitikk.” Det nya organet, som skall heta Språkrådet, skall inrättas 2005.

Upphävande av samnorskpolitiken

År 2003 beslöt Stortinget att officiellt upphäva ”samnorskpolitikken” – bokmål och nynorska skall inte längre tillnärmas varandra.

Utredning om norsk språkpolitik

Norsk språkråd tillsatte under senhösten 2004 en språkpolitisk strategigrupp, som i september 2005 skall lägga fram en utredning som ”skal skissere kulturpolitiske og utdanningspolitiske virkemidler og tiltak for å møte de utfordringene som norsk språk står overfor”..

Sameland

Officiellt minoritetsspråk

Mellan 1992 och 2000 erkände Norge, Finland och Sverige samiska som officiellt minoritetsspråk genom att ratificera Europarådets minoritetsspråkskonvention. Denna trädde i kraft 1998 då tillräckligt många ratificerat den. Sverige gör detta först 2000.

Samiskt språkpolitiskt handlingsprogram

Det svenska sametingets styrelse tillsatte 2002 en utredning om samiska, och 2004 lades handlingsprogrammet ”Start för en offensiv samisk språkpolitik” fram. Det avser i första hand Sverige.

Den svenska *Mål i mun* anges som modell för denna utredning. I inledningen beskrivs situationen som ”allvarlig, men med strimmor av hopp”. Dels finns det en tendens till övergång till svenska, dels har många samisktalande aldrig lärt sig läsa och skriva samiska. Hoppingivande är dock enligt utredningen en alltmer vidsynt minoritetspolitik och möjligheter till vidgad språkanvändning genom ökad rörlighet och alltfler kontaktytor. Det betonas också att den egna viljan är avgörande om man skall lyckas att bevara och stärka samiskan.

Sju konkreta ”startspår” föreslås:

1. att inrätta och starta en långvarig språkkampanj
2. att överföra och förmedla kunskaper i samiska
3. att nuvarande språkenhet inom Sametinget renodlas till ett expertorgan för språkvårdsarbete och ett utåtriktat serviceorgan för rådgivning och information

4. att etablera stödjande samiska språkcentrer
5. att inrätta en samisk språkbudsman
6. att fokusera stödet till det samnordiska samarbetet till konkreta insatser, bl.a. skapandet av en gemensam samisk terminologi
7. att genomföra en samisk språkkonferens

Sverige

Mål i mun

Ulf Teleman och Margareta Westman publicerade artikeln ”Behöver Sverige en språkpolitik?” i Språkvård 1997/2. Därefter fick Svenska språknämnden ett uppdrag av Kulturdepartementet att utarbeta ett förslag till handlingsprogram för svenska språket. Ett sådant lades fram 1998. Det ledde i sin tur till att en parlamentarisk kommitté tillsattes 2000, som 2002 lade fram sin omfattande utredning *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. SOU 2002: 27. 593 s. + Bilagor 131 s.

Som bakgrund till sitt uppdrag anger kommittén att språksituationen i Sverige har förändrats på följande sätt:

- Engelskan har fått en allt starkare ställning internationellt och därigenom också blivit ett allt viktigare språk inom vårt land.
- Sverige har blivit ett allt mer mångspråkigt land, framför allt genom invandring men också genom att fem språk sedan några år tillbaka fått ställning som nationella minoritets-språk.
- Kraven på en god förmåga att använda språket i både tal och skrift har generellt ökat i samhället.

Syftet med förslaget till handlingsprogram anges som tvåfaldigt:

1. att främja svenskans ställning
2. att alla i Sverige skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket.

Följande långsiktiga mål uppställs i utredningen för en svensk språkpolitik:

1. Svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk.
2. Den offentliga svenskan skall vara korrekt och väl-fungerande.
3. Alla skall ha rätt till språk: svenska, modersmål och främmande språk

Därutöver innehåller utredningen 80 olika förslag. Av dessa kan nämnas:

- I alla skolor där undervisning bedrivs på främmande språk (sprint) skall verksamheten noga följas och fortlöpande utvärderas.
- Åtgärder skall vidtas för att främja parallell användning av engelska och svenska inom forskning och vetenskap.
- Användningen av svenska inom arbetslivet skall främjas och i vissa fall regleras. Konsekvenserna av användningen av andra språk inom arbetslivet skall följas.
- Åtgärder skall vidtas för att stärka den nordiska språkgemenskapen.
- Minoritets- och invandrarspråken i Sverige bör stödjas.
- Åtgärder skall vidtas för att stärka svenska som andraspråk.
- Regeringen skall fastlägga officiella svenska riktlinjer för svenskans ställning och bruk inom EU, och även fortsättningsvis årligen bedöma och till riksdagen rapportera om kraven i riktlinjerna uppfylls samt om de nödvändiga resurserna finns inom EU.

- Sverige skall fortsätta att verka för att EU arbetar för enklare, begripligare och klarare texter.
- Språkvården skall följa kvalitetsutvecklingen för språkstödsprogram och ges möjlighet att kvalitetsmärka sådana program.
- En resurs för svensk forskning inom terminologi skall byggas upp.
- Ett samordnande, språkteknologiskt sekretariat skall inrättas.
- Språkpolitik skall utgöra ett eget politikområde.
- I kommittéförordningen skall införas krav på bedömning av språkliga konsekvenser av förslag i betänkanden.
- En särskild lag skall införas som fastställer svenskans status som huvudspråk i Sverige.
- En ny myndighet för språkvårdande uppgifter, Sveriges språkråd, skall bildas. Staten avvecklar sitt engagemang i Svenska språknämnden och Sverigefinska språknämnden.

Uppföljning

Efter en omfattande remissomgång (alltså möjlighet för alla att lämna synpunkter på utredningen) beslutade regeringen i oktober 2003 att tillsätta en arbetsgrupp sammansatt av tjänstemän från inte mindre än åtta departement med uppgift att utveckla en samlad svensk språkpolitik med utgångspunkt i *Mål i mun*. Målet var att propositionen skulle lämnas till riksdagen under hösten 2004. Men så skedde inte; i höstpropositionen stod bara följande i detta ärende: ”Beredning av förslagen i betänkandet pågår och regeringen avser att återkomma till riksdagen i frågan under 2005.”

Handlingsprogram för finska språket och kulturen i Sverige

I oktober beslöt 2003 Sverigefinska språknämnden låta utarbeta ett handlingsprogram för finska språket och kulturen i Sverige. Man hänvisade till den stärkta ställning som finskan fått bl.a. genom Sveriges ratificering av Europarådskonventionen om landsdels- och minoritetsspråk och noterar med tillfredsställelse att regeringen tillsatt en utredning om ett utvidgande av

förvaltningsområdet för finska språket till att omfatta även Mälardalen.

Man säger: ”Vi kan sammanfattningsvis konstatera att det pågår ett arbete på flera fronter för att stärka finskan som ett kulturspråk i Sverige. Det föreligger dock ett behov ett genomtänkt samordnande planeringsarbete för att lägga upp en handlingsplan för det språkliga och kulturella arbetet för finskan som ett kulturbärande språk i Sverige.”

För att kunna utarbeta en sådan handlingsplan sökte nämnden medel från Statens kulturråd, som har speciella anslag för minoritetskulturen. Därifrån fick man dock avslag. En ansökan hos Nordens språkråd behandlades välvilligare, och nämnden överväger nu om planen kan förverkligas.

Språkpolitik på nordisk nivå

Redan tidigt har Nordiska rådet och sedermera Nordiska ministerrådet intresserat sig för det nordiska språksamarbetet och den nordiska språkgemenskapen. Det var på förslag från Nordiska rådet som det första nordiska språkmötet mellan språknämnderna kunde hållas 1954. Och 1978 inrättade Nordiska ministerrådet *Nordiska språksekretariatet* som ett organ för att bevara och förstärka den språkliga gemenskapen i Norden och främja den nordiska språkförståelsen. Det var också ett samarbetsorgan för de nordiska språknämnderna, och det deltog i utformningen och genomförandet av Nordmål, Nordiska ministerrådets handlingsprogram för nordisk språkförståelse. Nordiska språksekretariatet lades ned 1996, eftersom det enligt en anmärkningsvärt osofistikerad bedömningsmall befanns ha ”låg nordisk nytta”. Språknämnderna beslöt då att bilda ett nytt eget samarbetsorgan, *Nordiska språkrådet*. Nordiska ministerrådet stödde detta som ”projekt” och kanaliserade en stor del av sina medel avsedda för språksamarbete till detta samarbetsorgan. Samtidigt inrättade Nordiska ministerrådet dock redan 1998 en *språkpolitisk referensgrupp*. Detta var inte en referensgrupp i egentlig mening utan en slags styrgrupp som drev egen verksamhet, och det innebar en överlappning med

Nordiska språkrådets verksamhet. Nordiska språkrådet lade därför på eget initiativ 2002 fram förslag till en omorganisering och föreslog att ett nytt kraftfullt språkpolitiskt organ skulle inrättas. Men Nordiska ministerrådet inrättade i stället 2004 en styrgrupp, kallad *Nordens språkråd*, som i likhet med såväl Nordiska språkrådet som den språkpolitiska referensgruppen saknar ett sekretariat med en språkvetenskapligt skolad person som kan driva arbetet. Språknämnderna upplöste samtidigt Nordiska språkrådet, eftersom den verksamhet som det drev i stort sett skulle övertas av Nordens språkråd.

Under dessa år har flera viktiga språkpolitiska initiativ tagits. Här nöjer jag mig med att peka på de särskilda satsningar som gjorts på ordboksområdet, såsom exempelvis en skandinavisk ordbok som finns tillgänglig på Internet, särskilda satsningar på ordboksarbete för de små språken (här definierat som färöiska, grönländska, isländska, samiska och sverigefinska), de nu pågåenden stora projekten dels om importord, dels om den nordiska språkförståelsen.

Estland

I samarbete med Estniska språkrådet (Eesti keelenõukogu) lade Utbildnings- och forskningsministeriet fram en utvecklingsstrategi för det estniska språket 2003 (Development Strategy). Den bakgrund som målas upp liknar till vissa delar den i Norden: ökad grad av flerspråkighet, ökat engelskt inflytande. Men i vissa delar skiljer sig den språkliga situationen. Estland var ockuperat av Sovjetunionen i över 40 år, och ryska kom under denna tid att bli ett viktigt, ibland dominerande språk. Ett språkligt parallellsystem byggdes upp, bl.a. inom utbildningen. I dag finns det stor minoritet (25 %) ryskspråkiga. Många av de ryskspråkiga har dåliga kunskaper i estniska och det har varit svårt att motivera dem att lära sig det bättre. En annan anledning till oro över estniskans fortsatta status är den negativa tillväxten i den estspråkiga befolkningsdelen.

I strategiplanen fastslås följande principer:

- estniskan är det enda statsspråket i Estland
- estniskan uppbär den estniska etniska identiteten
- estniskan är det språk som formar den stabila språkliga miljön i Estland.

Område för område går igenom i strategiplanen, uppgifter formuleras och organisationer som bör ta på sig uppgifterna pekats ut. Här nämns bara ett litet urval:

- att främja terminologiarbete i utbildnings- och forskarinstitutioner
- att utforma en namnlag
- att formulera kravspecifikation för estniskspråkiga programvaror
- att verka för att elever i ryska klasser uppnår god behärskning av estniska i gymnasieskolan
- att utveckla det estniska teckenspråket.

Sammanfattning

Som konstaterades inledningsvis har *språkpolitik* blivit ett viktigt begrepp runt om i Norden. I land efter land inser man nödvändigheten att formulera en språkpolitik. Det bör påpekas att det är språknämnderna som härvidlag har varit viktiga aktörer. Ingenstans verkar dock språkpolitik ha blivit ett eget politikområde, så som föreslås i den svenska handlingsplanen *Mål i mun*. Man kan vidare se att Sverige verkar förlora sin ledande roll på språkpolitikens område i Norden i och med regeringens oförmåga att omsätta Mål i mun i en språkpolitisk proposition för riksdagen att ta ställning till nu. Nu är det Danmark och Norge där man ser mest aktivitet.

Den bild som tecknas av den språkliga situationen i Norden är enligt de ovan nämnda dokumenten i många stycken likartad. Den tilltagande internationaliseringen har medfört *ökat bruk av engelska* på många områden, vilket inneburit domämförluster för

de nationella språken. Även om de ”stora språken” (danska, norska, svenska i Sverige och finska i Finland) i dag inte är direkt hotade, så ser språkvårdare ändå en risk för att engelskan kan fortsätta att tränga undan de nationella språken, vilket i slutändan kunde föra till en situation då de nationella språken bara lever kvar inom privatlivets sfär.

Ett annat fenomen är *flerspråkigheten*, som framför allt beror ökad invandring men också på att det finns gamla minoritetsspråksgrupper.

Inom invandrapolitiken råder allmänt i dag i Norden inställningen att invandrare skall integreras snarare än assimileras. Detta innebär rimligen också stöd från samhällets sida till bevarande av invandrades ursprungliga modersmål. I den svenska utredningen *Mål i mun* sägs att forskningen visar att utvecklingen av andraspråket går snabbare om eleverna samtidigt får undervisning på sitt modersmål och man föreslår att stödet i skolan skall öka i förskolan och skolan. I den danska utredningen *Sprog på spil*, som hänvisar till *Mål och mun* säger man om utgångspunkten att alla har rätt till modersmål att den ”vil heller ikke møde modstand i Danmark”. Men man fortsätter ”Der er ikke enighed om værdien af at fastholde og udvikle modersmålet hos dem, der ikke har dansk som hjemmesprog”.

Också de inhemska minoritetsspråken bör rimligen ha stöd från samhällets sida, om man ansluter sig till tanken att alla bör ha rätt till modersmål.

Undervisningen i de nationella språken som *andraspråk* har utvecklats som eget forsknings- och pedagogikområde på sistone.

EU ses utifrån språklig horisont både som en chans och som en risk. Medlemskapet har för Norden inneburit att danska, finska och svenska i enlighet med gällande EU-bestämmelser blivit officiella EU-språk. Detta har inneburit ett uppsving framför allt i Danmark och Sverige av verksamhets- och utbildnings-områdena översättning och tolkning. (Finland har lång erfarenhet på dessa områden till följd av att landet är officiellt tvåspråkigt.) Å andra sidan finns en oro för att nordiska

politiker och tjänstemän som arbetar inom EU ändå inte utnyttjar översättnings- och tolkningstjänsten i önskvärd grad, vilket kan medföra att man alldeles upphör att använda de nationella språken och går över till engelska. En annan risk är att de stilideal som råder för engelska och franska, alltså de språk som EU-texter vanligen författas på, smittar av sig vid översättningen. Därvid riskerar man att den omvandling av myndighetsspråk och annat offentligt språk till större klarhet och enkelhet som ägt rum i Norden hejdas eller att till och med att en återgång skall ske till ett krångligare språk.

I handlingsdokumenten lyfts *språkteknologin* fram (den norska planen från 2001 handlar enbart om detta), och i huvudsak tänker man sig att den kan vara till stor nytta för Nordens språk, och det finns en uttalad önskan att man skall satsa mycket på detta område. Här finns resurser och vilja, men allt måste samlas och samordnas.

I den danska handlingsplanen *Sprog på spil* och i den svenska *Mål i mun* anges det nordiska språksamarbetet och den nordiska språkgemenskapen som något som skall vidmakthållas och helst stärkas.

Språksituationen är givetvis inte densamma för alla språk i Norden. De inhemska språk som är *minoritetsspråk* i ett land, d.v.s. svenska i Finland, finska i Sverige och samiska i Finland, Norge och Sverige, är ständigt utsatta för påverkan från det omgivande majoritetsspråket, och det är naturligt att handlingsplaner som rör dessa språk fokuserar på detta problem.

Svenskan i Finland har formellt sett gott stöd. Men engelskan har blivit en konkurrent till svenskan hos finskspråkiga, och debatten om "tvångssvenskan" blossar upp av och till. Vissa förändringar kan tolkas både negativt och positivt, t.ex. de nya bestämmelserna att svenska inte längre är obligatoriskt i studentexamen för finskspråkiga. Många kommer säkert att inte välja svenska, å andra sidan kanske de som väljer svenska verkligen är intresserade och ämnet kan få viss prestige. Om intresset för svenska blir alltför smalt, hamnar de finskspråkiga utanför den nordiska språkgemenskapen.

Finskan i Sverige kan nu sägas ha en bättre situation, bl.a. genom Sveriges ratificering av Europarådets minoritetsspråkskonvention. Men fortfarande återstår att se vad det i praktiken kommer att betyda. Ett problem är svårigheten att få till ett samlat grepp från samhällets sida. Ansvar för finskan i Sverige ligger utspritt och resurserna sprids inte alltid ut effektivt.

Även för *samiskan* har "värdländernas" ratificering av minoritetsspråkskonventionen naturligtvis varit positiv. Men det återstår som sagt att se vad det i praktiken kommer att betyda. Samiskan, som inte är huvudspråk eller nationalspråk i någon stat, har dessutom ytterligare det problemet att det fortfarande skall erövra domäner utöver den privata sfären och skolan. För vissa varianter av samiska är situationen är ytterst allvarlig med svikande antal talare och stora brister vad gäller talarnas behärskning av skriven samiska.

På *Färöarna, Grönland och Island* är *danska* fortfarande obligatoriskt skolämne, men på Island är numera engelska första främmande språk i skolan, och intresset för danska verkar vara i snabbt avtagande. På Färöarna är danska fortfarande ett högst levande andraspråk, även om färöiska i stort sett kan sägas vara lika samhällsbärande där som isländska på Island. På Grönland är danska ett viktigt språk inom många områden. Om situationen på Färöarna och Grönland så småningom blir densamma som på Island och danskan försvinner, hamnar alla dessa områden utanför den nordiska språkgemenskapen.

Den språkliga situationen i *Estland* uppvisar som ovan sagt både likheter och olikheter med den Norden. I en mening har man samma problem som majoritetsspråken har i Norden. Men samtidigt kämpar man som minoritetsspråken i Norden för att erövra olika områden för att kunna bli ett samhällsbärande språk. Den stora gruppen rysktalande upplevs som ett problem, och den politik man helst verkar vilja är inriktad på assimilation snarare än integration. En annan skillnad är man verkar mera missnöjd med det faktiska språkbruket. Situationen beskrivs bl.a. på följande sätt (i den engelska översättningen): "a spread of permissive and careless attitudes towards language in society

in general”, ”insufficient literacy among school-leavers, accompanied by insufficient knowledge of specialized language among university graduates”, ”a decrease in officially standardized terms”. Det är dock svårt för en utomstående att bedöma om situationen är värre i Estland än i Norden.

När det gäller själva *organiseringen av det nordiska språksamarbetet* kanaliserat genom Nordiska ministerrådet kan man konstatera att det finns mycket god vilja för språksamarbetet i sig, i synnerhet har många politiker i Nordiska rådet visat stort engagemang. Dessvärre måste man konstatera att de senare årens omorganisering inneburit en försämring av möjligheterna att driva detta språksamarbete på ett rationellt och kraftfullt sätt. Nu finns det visserligen en styrgrupp, men denna saknar ett sekretariat med vetenskapligt skolade anställda som kan driva arbetet. Den nuvarande modellen förutsätter att allt arbete i stort sett bedrivs som projekt, medan basverksamhet och annat kontinuerligt arbete får dåliga villkor. Om Nordiska ministerrådet verkligen vill driva en språkpolitik måste organisationsmodellen ändras. Det bör också påpekas att för första gången i det organiserade språksamarbetet har sverigefinskan inte fått någon representation i den organisation som finns.

De områden och mål man ser framför sig för en nordisk språkpolitik måste som utgångspunkt ha det grundläggande och det traditionella målet att vidmakthålla och styrka den nordiska språkgemenskapen och att möjliggöra ett effektivt samarbete. Men man måste ta hänsyn till att den språkliga situationen ser annorlunda ut i dag. För det första är många yngre i dag inte lika självklart intresserade av Norden utan riktar sitt intresse längre bort. Intresset för Norden och det nordiska måste alltså stimuleras. Engelskkunskaperna i dag är så goda att man i umgänget med andra nordbor gärna griper till engelska vid minsta språkproblem i stället för att försöka förstå grannspråken. Detta gäller i ännu grad de nordbor som bara är delaktiga genom den s.k. sekundära språkgemenskapen. Vi har också invånare med utländsk bakgrund. Även de som sig behärskar det nya landets språk bra kan ha stora svårigheter med grannspråken,

eftersom man saknar det stöd som kunskaper äldre språk eller i landets dialekter ger.

Följande mål och samsamarbetsområden kan urskiljas för en nordisk språkpolitik

- att vidmakthålla och stärka den nordiska språkgemenskapen
- att vidmakthålla och stärka det nordiska språksamarbetet
- att hävda de nationella språken och motverka domämförlust
- att stärka minoritetsspråken
- att möjliggöra för personer med invandrarbakgrund att bevara sitt modersmål
- att bidra till att nordiska språken som andraspråk utvecklas som forsknings- och pedagogikområde
- att satsa mera på språkforskning
- att utveckla det nordiska samsamarbetet över huvud taget inom all forskning
- att samordna det nordiska samsamarbetet inom språkteknologi-området
- att samsarbeta inom EU och hävda de nationella språken
- att verka för klarspråk både nationellt och internationellt, speciellt inom EU
- att aktivt delta europeiskt och internationellt språksamarbete.

Viktigt är att nordbor i internationellt språksamarbete visar fram det samsamarbete och den gemenskap som vi här på detta område. Språkvetaren Oddrun Grønvik talar om den nordiska modellen i språkarbetet som vi kan vara stolta över. Det som är karaktäristiskt för denna är enligt Grønvik:

- Det er organisert ut frå språksamfunn, ikkje ut frå stat.
- Fellesskapet blir rekna som verdfullt i seg sjølv. Det fins ein uttala vilje til kompromiss.
- Språknemndene har representantar frå offentlege organ og private institusjonar som representerer viktige brukargrupper.
- Arbeidet er offentleg finansiert og opent for innsyn.

Källor

- Development Strategy of the Estonian Language (2004–2010)*.
Tartu 2003. Ministry of Education and Research. Estonian
Language Council < <http://www.eki.ee/keelenoukogu>>
- Engelsk eller ikke engelsk? That is the question. Engelsk
indflydelse på dansk*. Gyldendal, 1999
- Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Språkvård
1998/2. Även i Språk i Norden 1999.
- Galberg Jacobsen, Henrik: Sprogrøgt i Danmark i 1930erne og
1940erne*. Dansk Sprognævns skrifter 6. 1973.
- Grønvik, Oddrun: Det nordiska språksamarbeidet – eit mønster
til etterlikning?* Språk i Norden 2002. Även publicerat under
titeln *Stormaktsmodell eller nordisk modell?* Språkvård
2002/2
- Handlingsplan for norsk språk og informasjons- og
kommunikasjonsteknologi (IKT)*. Revidert utgave. Norsk
språkråd juni 2001 <www.sprakrad.no/iktrev.htm>
- Höglin, Renée: Engelska språket som hot och tillgång i Norden*.
TemaNord 2002:561 2002
<www.norden.org/sprak/sk/TN2002-561.pdf>
- Jarvad, Pia: Det danske sprogs status i 1990'erne med særlig
henblik på domænetab*. Dansk Sprognævns skrifter 32.
Dansk Sprognævn 2001
- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*.
SOU 2002: 27
<www.regeringen.se/sb/d/108/a/1443;jsessionid=aFL_3pCAaapa>
- Nordens språk*. Utgitt av Nordisk språksekretariat. Red. Allan
Karker m.fl. Novus forlag 1997
- Nordisk språkförståelse –att ha och mista*. Av Catharina
Grünbaum. En rapport baserad på fyra konferenser om
nordisk språkförståelse ”Det omistliga” utgiven av Fondet
for dansk-norsk samarbeid (Lysebu og Schæffergården),
Hanaholmen, Håsselby slott – de nordiska huvudstädernas
kulturcentrum, Nordisk sprogåd. Voksenåsen. 2000

*Nordiska språkrådet och det nordiska språksamarbetet i
framtiden.* Nordiska språkrådet 2002

*Nordiskt språksekretariat. Arbetsgruppen för utredning av
språksamarbetet i Norden.* NU-serien A 1977:1. Nordiska
ministerrådet

Plan for styrking av norsk språk, perioden 2001–2003. Norsk
språkråd <www.sprakrad.no/plan0103.htm>

Pressemeddelelse fra Dansk Sprognævn 7. marts 2003
<www.dsn.dk>

Remissammanställning (Mål i mun)
<<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/1443>>.

Språkpolitiskt program. Godkänt av direktionen för
Forskningscentralen för de inhemska språken den 16
februari 1998 <www.kotus.fi/pasvenska>

Sprog på spil. Et udspil til en dansk sprogpolitik.
Kulturministeriet 2003 <www.kum.dk/sw6576.asp>

Sprogpolitisk redegørelse
<www.kulturministeriet.dk/sw8586.asp>

Start för en offensiv samisk språkpolitik. Handlingsprogram
<[www.sametinget.se/sametinget/view.cfm?oid=1839&sat=n
o&clientmode=>](http://www.sametinget.se/sametinget/view.cfm?oid=1839&sat=n
o&clientmode=>)>

Stortingsmelding 48 (2002–2003) < [http://odin.dep.no/repub/02-
03/stmld/48/](http://odin.dep.no/repub/02-
03/stmld/48/)>

*Tandefelt, Marika: Tänk om ... Svenska språknämndens förslag
till handlingsprogram för svenskan i Finland*
<www.kotus.fi/svenska/handlingsprogram.shtml>

*Teleman, Ulf och Margareta Westman: Behöver Sverige en
språkpolitik?* Språkvård 1997/2. Även publicerat Språk i
Norden 1997